

Fenomenologické
redukce
a vzdělání

David Rybák

KAROLINUM

Fenomenologické redukce a vzdělání

David Rybák

Recenzovali:

doc. PhDr. Naděžda Pelcová, CSc.

Mgr. et Mgr. Michal Slaninka, Ph.D.

doc. Mgr. Aleš Novák, Ph.D.

Edice Filosofie

Edici řídí Jaroslav Kotřa

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum

Grafická úprava Zdeněk Ziegler

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

První vydání

© Univerzita Karlova, 2019

© David Rybák, 2019

ISBN 978-80-246-4336-6

ISBN 978-80-246-4362-5 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2019

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Předmluva / 7

Úvod / 21

I. Vztah Husserlovy fenomenologie a metafyziky / 35

1. K některým fenomenologickým rozlišením
a jejich skrytosti pro pohled novověké metafyziky / 37
2. David Hume jako kritik předpokladů
a objevitel fenomenologických problémů
v situaci novověké metafyziky / 64

II. Problém intencionality a transcendentální půdy vědomí / 151

4. Intencionalita, její podstatné struktury a momenty / 153
5. Problém čistého já / 217

III. Fenomenologie a idea vzdělání / 267

6. Výchovný smysl fenomenologické redukce / 269
7. Fenomenologie a ontologie / 293
8. Ideace, zření podstaty / 309
9. Fenomenologické redukce a vzdělání / 333
10. Namísto závěru / 359

Citovaná literatura / 378

Summary / 386

O autorovi / 388

Předmluva

Základní myšlenka naší knížky by se ve vší stručnosti dala vyjádřit tak, že Husserlův důraz na apodiktickou evidenci, na závaznost, která je obsažena ve vědomí nutnosti „nemoci být jinak“,¹ musí být stejně apodikticky požadován též, pokud jde o smysl a podstatu vzdělávání a výchovy. Neboť jediné v této závaznosti, v této nutnosti je obsažena vychovávající a vzdělávací síla vědění, pokud je právě věděním podstatné nutnosti, a nikoliv pouhou neživou znalostí.

A pokud je filosofie (alespoň v Husserlově rozumění, jako přísná věda) ve své podstatě čistým úsilím o vědění v tomto smyslu, nelze se bez ní ve vzdělání obejít. Naši přítomnost ovládá to, co bychom mohli nazvat technizací smyslu. Každý puls našeho života s jeho živým smyslem je již předem vbudován do idealizovaných struktur podléhajícím podmínkám říditelnosti a plánovatelnosti. Nehrozí toto zborcení smyslu též zborcením *universitas vĕd* a univerzity samotné, proměněné na pouhý manažerský provoz, jak jsme toho nedobrovolnými svědky právě dnes? Pokud k podstatě vzdělání patří přivádění člověka k vhledu do podstaty, bez tohoto vhledu do podstaty tu snad máme efektivně řízené procesy vzdělání, ale žádné vzdělání. V této proměně vědy a vzdělání na pouhý provoz – a v tom musíme přiznat manažerskému řízení jeho efektivitu – se vytrácí jakýkoliv *erós*.

Fenomenologické redukce tvoří pro nás nejdůležitější jádro fenomenologie samotné, což se zdá být v souladu s Husserlovým vlastním přesvědčením.² Fenomenologické redukce jsou metodickým přístupem k objevení podstatné půdy smyslu pod nánosem

¹ Redakce respektovala autorovo specifické užívání spojovníků, uvozovek a kurzivy.

² Tak Dorion Cairns ve svých zápiscích ze setkání s Husserlem píše: „it is his conviction that the most important thing about his whole philosophy is the transcendental

konstruujícího poznání. Teprve z této půdy je znovu srozumitelná *závažnost vzdělání, vědění a lidství v jejich podstatné soupatřičnosti. V přivádění k této závažnosti, která je nutnější než veškerá skutečnost, přece spočíval objev možnosti výchovy a vzdělání u Platóna.* Pokusit se o sestup k této půdě považujeme za důležité v situaci, kdy se vědění proměňuje na technologii a technologický provoz hrozí pohltit člověka a zmíněnou soupatřičnost. Edmund Husserl je pro nás důležitý z toho důvodu, že provádí anamnézu této soupatřičnosti. Přitom si byl Husserl sám dobře vědom výchovné stránky své fenomenologie a svého programu sebezamyšlení, byť je nikdy výslovně nerozvinul.³ Filosofie od Platóna ve své ideji obsahuje též ideu výchovy. Ale Husserlova fenomenologie je pro nás důležitá v tom smyslu, že v naší dějinné situaci provádí sebezamyšlení nad touto situací samotnou, a přitom uvolňuje vázanost na metafyziku vědomí, která stále, ba možno říci: ve stále razantnější podobě, funguje v našem myšlení.

Naším cílem v tomto textu je předvedení základních klíčových motivů Husserlovy fenomenologie, v tom především transcendentální *epoché* a fenomenologických redukci, a to právě s ohledem na jejich důležitost pro ideu vzdělávání a výchovy. Proto se nejprve snažíme interpretovat tyto základní motivy, problém novověkého objektivismu, problém intencionality, fenomenologické redukce, čistého já, eidetické variace tak věrně Husserlově vlastní intenci, jak jsme s to. A následně (i průběžně, pokud to výklad zmíněných motivů umožňuje) se snažíme využít tyto získané souvislosti pro vlastní vyjasnění smyslu výchovy a vzdělávání.

Ale zároveň nám jde též o to, alespoň v prvním přiblížení skrze kritiku základů novověké metafyziky, dostat se k fenomenologické čisté půdě, která umožňuje předpoklady, fungující v těchto

reduction." Dorion Cairns: *Conversations with Husserl and Fink*, Hague: Nijhoff 1976, s. 43 (zápis z 20. listopadu 1931).

³ Srov. k tomu: „Jaké problémy tu dále vyvstávají pro sebevýchovu a výchovu lidstva, to je věc sama pro sebe a je to ostatně v samotné obecnosti věc univerzální vědy zvažující všechny možnosti a pravdy. O tom tu však nemíníme dál mluvit, nýbrž na základě naší přítomné vědecké a kulturní tradice si jen potřebujeme ujasnit nutnost radikálního a univerzálního zvážení smyslu.“ Edmund Husserl: *Formální a transcendentální logika*, Praha: Filosofia 2007, s. 27.

základech, nejen dotázat, ale položit otázku po čisté možnosti poznání na smysluplné rovině. Jinak řečeno, šlo nám o to ukázat, že fenomenologie je vedena intencí poznání ve vlastním smyslu a že tato intence patří k ideji vzdělávání. A jestliže technologické a speciálněvědní obory se mohou snad docela dobře obejít bez otázky po smyslu a ideji toho, co produkují, pedagogika a samotná živá a žitá situace školy se bez ní obejít nemůže. Totiž nemůže, pokud se nechce redukovat na technologii produkce „lidských zdrojů“ v podobě oduševnělých nástrojů.⁴

Poznání, které bychom s Husserlem mohli navzat poznáním „vypočítavajícím“ oproti poznání „rozumějícímu“,⁵ je založené na idealizujících metodách. A přes proklamovanou neutralitu vůči metafyzice jsou v těchto metodách obsaženy metafyzické předpoklady, rozhodující o tom, co to znamená „poznat něco“. Neboť jejich předmětnosti nesou v sobě smysl toho, že *jsou*. A pokud tyto předpoklady konstruování samy nejsou něčím předmětně konstruovatelným, není toto poznání schopno své vlastní předpoklady odhalit a tematizovat, resp. není toho schopno jinak, než

⁴ Srov. Aristotelés: *Politika*, Praha: Jan Laichter 1939, s. 7.

⁵ Jak známo, tento protiklad přejímá Husserl od Lotzeho. Srov. Edmund Husserl: *Natur und Geist. Vorlesungen, Sommersemester 1927*, Dordrecht: Kluwer 2001, s. 244. S Husserlem již tady zdůrazňujeme, že v tom není obsažen naprostý protiklad, resp. aby mohlo něco být protikladem, musí to již sdílet společnou půdu, kterou je zde úsilí o poznání. Ještě vícekrát uvidíme, že Husserlovi nejde o nějakou nevědeckou kritiku vědy, ale naopak o *přísnou vědu*. „Der Gegensatz zwischen dem ‚Welt berechnen‘ und ‚Welt verstehen‘ ist nicht der Gegensatz der wissenschaftlich erkannten Welt und einer phantasievollen, Gemütsbedürfnisse befriedigenden ‚metaphysischen‘ Interpretation, sondern der Gegensatz zwischen naiv gebildeter und darum bloss dogmatischer Wissenschaft und echter, aus letzten Quellen der Einsicht schöpfender, darum sich selbst und den Sinn ihrer objektiven Feststellungen verstehender Wissenschaft.“ (Protiklad mezi ‚vypočítávat svět‘ a ‚rozumět světu‘ není protikladem vědecky poznaného světa a vyfantazírované, citové potřeby uspokojující ‚metafyzické interpretace‘, nýbrž protiklad mezi naivně učnou, a proto jen dogmatickou vědou a vědou pravou, z posledních zdrojů vhledu tvořící, a tak sobě samé a smyslu svých objektivních zjištění rozumějící.) Edmund Husserl: *Erste Philosophie (1923/24)*, Haag: Nijhoff 1959, s. 247. U Husserlových a dalších německých citací, k nimž neexistují dosud v češtině překlady, přidáváme do závorky překlad vlastní, sloužící pouze *ad hoc* jako pomůcka pro čtenáře, který nečte německy. Proti tomu angličtina se stala novou planetární *koiné*, proto anglické citace nepřekládáme.

opět jejich zpředmětněním v horizontu konstrukce. Poznání samo muselo být v dějinách vědy objeveno a založeno jako možnost, ale toto založení nemohlo mít charakter zpředmětnění. Musí tu tedy být poznání, které, pokud má být poznáním, se bude týkat podstaty. Bude založeno na podstatné nutnosti (jinak by nebylo věděním v silném slova smyslu vědy), aniž by muselo být zpředmětňující, čili aniž by jeho koreláty samy musely mít charakter konstruovaného „předmětu“.

S rozdílem mezi poznáním počítajícím a poznáním rozumějícím, které se týká podstaty, zároveň souvisí to, že jakkoliv náš nynější svět stojí (a padá) s oním prvním, vytvářejícím nebývale efektivní souvislost zvládnání světa a přírody pomocí specializace na jednotlivé předmětné obory, neobejdeme se bez poznání druhého typu (chtěli bychom říci: poznání v původnějším slova smyslu), které se nebude sice vyznačovat efektivitou, ale bez něhož se zpředmětňující vědění v podobě stále více od sebe se oddalujících disciplín a subdisciplín stává fragmentárním, namísto věcí samých dosazujícím své vlastní konstrukce.

Urgentní potřebu vědění, které jsme prozatímne označili jako podstatné (týkající se podstatné nutnosti věci) a rozumějící, nalézáme v oboru vzdělání a výchovy, neboť zde se nemůžeme spokojit pouze s metodickými postupy idealizace. Jde v něm o lidství žijící a zakoušející před všemi idealizacemi a metodami ve světě a toto lidství samo není žádnou idealizací. Nelze toto lidství v jeho nejvlastnějších výkonech pochopit jako sebe-zpředmětňující subjekt, jak to novověcí myslitelé rozvádějí v různých variacích uvnitř téhož horizontu objektivit (subjekt představující, sebekladoucí, pracující, sebezpřekračující atd.).

Jak řečeno, pokoušíme se v této práci o interpretaci fenomenologické metody v jejích základních rysech, abychom následně tuto fenomenologickou metodu mohli předvést a využít v jejím vnitřním propojení s problémem vzdělávání. Husserlovo vypracování⁶ způsobů, jimiž by bylo možno dosáhnout půdy jevení,

⁶ Záměrně vyjadřujeme v imperfektu, neboť tu nejde o metodické počínání, po němž teprve by začínala fenomenologie, ale jde o *vlastní obsah* fenomenologie.

umožňuje provést rozlišení *jevení a toho, co se v jevení jeví*. Pokušíme se při interpretaci Husserlových textů ukázat, že toto pro konstituci poznání zásadní rozlišení novověká metafyzika a na ní vybudovaná přírodověda neprovádí. A nakolik nesestupuje tato věda ke zdrojům platnosti svého vědění, natolik se její vysvětlování pohybuje v kruhu: možnost poznání vysvětluje jeho skutečnost a ve speciálních předmětných okresech příslušnými regionálními souvislostmi, které samy nejsou ve svém a priori zachyceny a zkoumány.⁷ Husserlovi v jeho fenomenologickém záběru jde o vyjasnění poznání v jeho čisté, bezpředpokladové možnosti, chce nazírat jeho *možnost*. Z poznatého, resp. z provozu poznání, není možné poznání samo v jeho čisté možnosti odvodit, nechceme-li dojít k *regresu in infinitum*.

Jan Patočka mluví o tom, že „Descartova koncepce do značné míry utvořila náš svět“.⁸ Novověká věda má smysl a dosah svého vědění předem rozhodnut z Descartem rozvržené možnosti učinit lidi „jakoby pány a vlastníky přírody“.⁹ Ale v tom je zároveň

⁷ Je to Kant, kdo se po Humově skeptickém podkopání možnosti evidentní danosti metafyzických kategorií snaží sestoupit k transcendentálním zdrojům platnosti poznání, resp. kdo problém platnosti poznání rozvíjí do podoby tázání po jeho transcendentálních podmínkách možnosti. Tak hned v úvodu svých *Prolegomen* Kant upozorňuje: „Přece však si troufám předpovědět, že samostatně myslící čtenář těchto Prolegomen nejen zapochybuje o tom, co měl doposud za vědu, nýbrž že se nakonec přesvědčí, že podobná věda nemůže vůbec existovat, aniž se splní zde vyjádřené požadavky, na kterých spočívá její možnost; a protože to se dosud nikdy nestalo, že tedy vlastně žádná metafyzika ještě neexistuje. Jelikož však ani poptávka po ní nemůže nikdy zaniknout, protože zájem obecného lidského rozumu je s ní příliš hluboce spjat, čtenář připustí, že před námi nezbytně stojí její úplná reforma či spíše její zrod podle dosud zcela neznámého plánu, ať už se tomu po určitou dobu kdokoli jakkoli vzpírá.“ Immanuel Kant: *Prolegomena ke každé přísti metafyzice, jež se bude moci stát vědou*, Praha: Svoboda 1972, s. 24.

⁸ Jan Patočka: *Doslov*, in: René Descartes: *Rozprava o metodě*, Praha: Svoboda 1992, s. 67.

⁹ R. Descartes: *Rozprava o metodě*, s. 45. Domníváme se, že Husserl má na mysli tento Descartův odkaz: „Die ‚Fachmänner‘, d. i. die Ingenieure der Wissenschaftskunst (...). Erkenntnis gilt ihnen von vornherein als nichts anderes denn als kunstmässige Erfindung des Denkens zu Zwecken kustmässiger Leistungen der Praxis der Natur- und Menschenbeherrschung.“ (Odborníci, tj. inženýři vědecké techniky (...). Vědění ve svém smyslu pro ně není ničím jiným než technickým vynalézáním myšlení k účelům technických výkonů praxe ovládnutí přírody a člověka.) Edmund

předem rozhodnuto též o smyslu a cíli člověka, který je ve své lidskosti určen právě možností vědět. Aby toto bylo vůbec možné, musí věda proměňovat vše, co jest, na předmětnost, podrobovat vše idealizujícím postupům, jejichž základem je geometrická metoda, postupům umožňujícím ovládnutí příslušných předmětných procesů. A metafyzika proniká všude tam, kde ve výkladu poznání jsou koreláty těchto idealizujících postupů vyloženy jako skutečnost sama, což zároveň nese s sebou konfúzi, ztotožnění idealizace a vědeckosti samotné. Věda a vědci samotní ovšem v uvedeném protikladu žijí, aniž by ho tematizovali v této podobě. Ale toto vše o konfúzi přirozeného a teoretického postoje a jejich korelátů je řečeno *post festum*. Aby takové přeznačení smyslu bylo vůbec možné, musí myšlení ve své vnitřní tradici, ve svém předávání smyslu již předem rozumět světu a sobě jako souvislosti, která popsané transponování vůbec umožňuje. Ve směru vyjasnění toho, jak je přeznačován smysl vědění uvnitř vědecké tradice, se v tomto textu nevydáváme.

Je tedy třeba zdůraznit, že následující text je ve svém tázání (a tím i ve výběru z bezprecedentního textového bohatství, dosud zpola nevydaného a téměř nevytěženého, zachovávaného Husserlovy ideje) omezen.¹⁰ A to tak, že zůstává v souvislostech smyslu vytyčených novověkou přírodovědou a za ní stojící metafyzikou, aniž by dosáhl vlastní specifické půdy, resp. toto dosahování se děje právě v neustálém odtahování se od odhalovaných předpokladů. Ale to bylo způsobeno tím, že tato problematika by si vyžadovala samostatné vypracování pomocí reduktivních postupů, společně s dotazáním tradičních předpokladů, které uvnitř evropské tradice do novověké vědy a metafyziky vcházejí

Husserl: *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie*, III. *Die Phänomenologie und die Fundamente der Wissenschaften*, Dordrecht: Kluwer Academic 1997, s. 97. (Dále citujeme jako *Ideen III.*)

¹⁰ Provádíme v tomto smyslu s Husserlem podobnou nepřístupnost jako mnozí jeho kritici. Např. Adorno má v důsledku takového omezení zároveň velice omezené poňtí o fenomenologii, kterou chápe novokantovsky jako „Erkenntnistheorie“. Srov. Wiesengrund Theodor Adorno: *Zur Metakritik der Erkenntnistheorie. Studien über Husserl und die phänomenologischen Antinomien. Drei Studien zur Hegel*, Frankfurt am Main: Suhrkamp 1970.

ve vší samozřejmosti. A to vše by si vyžádalo samostatný prostor. Další závažné omezení, které je vedeno primární snahou vyjasnit Husserlovu fenomenologii s ohledem na problém vzdělání, spočívá v tom, že jsme si uložili dietu od diskuse s ním a problematizování jeho vlastních předpokladů. I zde se prohřešujeme podobně jako mnozí jeho kritici, když se omezují pouze na učebnicová Husserlova předvedení fenomenologických problémů, aniž by sledovali jeho úsilí neustálého problematizování vlastních východisek.¹¹

Konečně by bylo možno spatřovat omezení našeho záběru též v tom smyslu, že Husserlova fenomenologie byla dále jeho žáky, ať už přímými či nepřímými, rozvíjena a mohla by být považována za překonanou.¹² Přesto se domníváme, že pokud horizont onoho „ovládnutí přírody a člověka“ patří i k našemu světu, ba snad je ještě zesílen metodami a technologiemi vycházejícími z nové vědy, založené na postupech formalizace vyšších řádů, je možno z Husserla čerpat mnohé pro porozumění našemu „tady a teď“ v souvislosti „dění dějin“.¹³ A to se týká i vyjasnění ideje vzdělá-

¹¹ S velkým porozuměním upozorňuje v tomto smyslu Hans-Georg Gadamer: „Die fortgeschrittensten, die kühnsten, die radikalsten Selbsteinwendungen, die Husserl macht, stehen alle in den Beilagen.“ (Ty nepokročilejší, nejdůležitější, nejradikálnější námitky vůči sobě samému, které Husserl činí, jsou všechny v přílohách k jeho textům.) Hans-Georg Gadamer: *Hegel, Husserl, Heidegger*, Tübingen: Mohr 1987, s. 162.

¹² Velice přehledný obraz nejen Husserlovy fenomenologie, ale i jejich kořenů a podob překonání podává Ivan Blecha. Srov. Ivan Blecha: *Proměny fenomenologie: úvod do Husserlovy fenomenologie*, Praha: Triton 2007.

¹³ Toto porozumění sobě v souvislosti dění dějin jako problém rozvíjí Jaroslava Pešková: „Orientace na přítomnost, na řešení živých problémů současnosti je jistě významná. Ale lidské bytí není vymezeno jen bezprostředním „nyní“, člověk je bytost, která nejen jest, ale ví o svém jsoucnu a ví i o tom, že je bytostně založeno. Má vztah k tomuto založení, které se utvářelo v průběhu dějinného dění. Je tedy bytostí historickou, k jejímuž bytí podstatně náleží dění dějin. Nejde jenom o to, že každý člověk má své předky a potomky, že má paměť a zaujímá vztah k tomu, co bylo, že uvažuje o perspektivách budoucích generací. Okolnost, že člověk je bytost vědomá a dějinná, znamená, že k předpokladům jeho existence náleží jeho sobě ne zcela jasná potřeba porozumět přítomné situaci na půdě dění celku světa, na půdě dějin světových. K bytostným lidským potřebám náleží i potřeba vědět, jak se to se mnou má v těchto přesahujících mne kontextech: Které možnosti, dosud nevyužité, mohu realizovat? Které z minulých možností se ukázaly nereálné nebo zcestné, které se

ní a problémů s tím spojených. A potud nám ono gesto návratu k Husserlovi, které je zde obsaženo, dává smysl: totiž jako návrat k danosti věcí ve vědomí apodiktické evidence.

Bylo zdůrazňováno, že fenomenologie je především metoda a příliš často se kritici snažili ukázat, že jakožto metoda má fenomenologie sama své metafyzické předpoklady.¹⁴ Tomu tak může, ba musí být – ale toto „musí“ se Husserlovi samotnému stává významným tématem fenomenologického výzkumu transcendentální subjektivity. Je-li fenomenologie metodou, potom metodou reduktivního zpřístupňování *zdroje oprávnění* své vlastní metodičnosti před všemi výklady, a jenom potud získává „věci v jejich samosti“. Fenomenologická redukce není žádným strojem na produkci předmětností, ale pečlivým ohledáváním, jehož směr je udán, můžeme-li užít novoplatónského výrazu, skrze *epistrofé*, obrácení pohledu na zdroj, ze kterého jsme a z něhož tak pramení naše identita. Tento zdroj je přístupný vždy znovu jedině dotazováním předpokladů, skrze něž se vždy znovu a vždy nově¹⁵ toto „sebe“¹⁶

vyčerpaly a uzavřely? Lidský tvor je bytost, mající vztah k předpokladům a kořenům svého nyní. Snaha zapomenout na vlastní kořeny vede k vykořenění přítomnosti. Neodpovědné zacházání s kořeny vede k destrukci bytostného základu.“ Jaroslava Pešková: *Vybrané spisy Jaroslavy Peškové*, Praha: Kreace 2010, s. 58.

¹⁴ Speciálně v souvislosti husserlovského bádání např. Gunther Eigler: *Metaphysische Voraussetzungen in Husserls Zeitanalysen*, Meisenheim am Glan: A. Hain, 1961. Jan Patočka rozvíjí kritiku v tomto směru od svého habilitačního spisu *Přirozený svět jako filosofický problém*. Aniž bychom se tím opět mohli a byli vůbec s to nyní zabývat, zůstává pro nás otázkou, kolik tito kritici (ostatně stejně jako my zde, jak bylo řečeno) se nezaměřují pouze na jisté fáze Husserlova vývoje. Na druhou stranu nám rozhodně nejde o nějakou apologetiku Husserlovy fenomenologie, resp. důsledná apologie může být opět provedena jedině dotazáním zdrojů platnosti. Jisté je, že fenomenologie se musí nechat řídit věcmi samými, a spolu s rozšířením problémů a dosahem jejího tázání se proměňuje i její podoba.

¹⁵ Něco nepochopitelného, pokud konečně jednou neodbouráme metafyzický předpoklad „o sobě“, ale zároveň něco, bez čeho se neobejde vzdělávání, které nemůže skončit pouhým osvojováním pojmů „o sobě“.

¹⁶ Zatím jenom velice předběžně a mlhavě odkazujeme tímto „sebe“ k onomu starodávnému motivu: „Poznej sebe sama.“ Viz Diogenés Laertios: *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*, Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1964, s. 53. V napojení na Husserlovu fenomenologii srov. opět jenom předběžně: „Této souborné produktivnosti, jejímž nejzazším pólem já jsem já sám jako ‚ego‘, se mohu transcendentálně dotazovat a pátrat po intencionální struktuře jejího smyslu

ukazuje, ne jako půda zpředmětňování, ale jako apriorní půda čistých možností.¹⁷

Pokud propojíme Husserlovu myšlenku konstituce předmět-
ností a osob či sociálních objektů vyšších řádů¹⁸ s jeho analýzou
původu krize Evropy, bylo by možné nově osvětlit půdu, na níž
žijeme. Ukáže se, že žijeme uprostřed bujení idealizovaných
předmět-
ností a na základě idealizace strukturovaných procesů,
které ovlivňují náš život v samotném jeho „jest“, a to jaksi bez
nás samých, neboť jsme v provozu svého života podřízeni těmto
procesům. Jsme v situaci Josefa K. z Kafkova *Procesu*, o němž je
rozhodováno za těžkými dveřmi subjektivity, resp. subjektivace,
znemožňujícími, aby se sám za „sebe“ tohoto rozhodování o sobě
vůbec mohl účastnit. To, že novověká věda postupuje ve svých
úspěších neustále vpřed,¹⁹ nijak neodporuje Husserlově konstatov-
ání o nebezpečí duchovní únavy.²⁰ Snad bychom mohli propojit
tyto dvě myšlenky a říci, že duchovní únava se projevuje právě fre-
netickým pokračováním v zaběhnutém provozu, developerstvím
struktur budujících jeskyni vyššího řádu²¹ a jejich manažováním.²²
Tomuto manažování je věda jenom služkou a univerzita již téměř
obsazeným polem, rozpadlým na jednotlivá učiliště, na němž je
úsilí o vědění nahrazováno stále více firemním školením. Přitom
neustále hrozí, že rozhodování o smyslu univerzity samotné bude
přenecháno jako všechny ostatní okrsky manažerům a úředníkům

a platnosti.“ Edmund Husserl: *Krise evropských věd a transcendentální fenomenologie. Úvod do fenomenologické filosofie*, Praha: Academia 1996, s. 5. (Dále citujeme jako *Krise*.)

¹⁷ V tomto smyslu zkoušíme následovat Husserla, ovšem s oním již zmíněným závažným omezením.

¹⁸ Počátek těchto analýz viz Edmund Husserl: *Zur Phänomenologie der Intersubjektivität. Texte aus dem Nachlass*, I. 1905–1920, Haag: Nijhoff 1973, s. 98–104.

¹⁹ Název prvního paragrafu Husserlovy *Krise* zní: „Existuje vskutku krize věd při jejich stálých úspěších?“ E. Husserl: *Krise*, s. 5.

²⁰ „Největším nebezpečím pro Evropu je únava.“ E. Husserl: *Krise*, s. 364.

²¹ Tuto problematiku „jeskyně vyššího řádu“ sledujeme jinde. Viz David Rybák: Noein a mathésis. Filosofie a škola v evropské tradici, *Paideia: philosophical e-journal of Charles university* 11, č. 3–4 (2014).

²² Chceme tímto výrazem poukázat na to, že „svět“ se v operování objekty vyšších řádů neukazuje jako přirozený či žitý svět, ale spíše jako manéž, na které nejsou věci samy za sebe, ale jenom jako formalizované předmětnosti.

a nahrazeno zařizováním bez vědomí výše zmíněného nároku soupatřičnosti.

Novověká přírodověda umožnila zrození našeho moderního světa. Objektivita jejích metod v sobě nese nárok na objevování spolu s přísným dodržováním metodických postupů. Husserlova fenomenologie naprosto není odmítnutím ani snižováním přírodovědného úsilí. Úskok metody, která umožňuje proměnit jakoukoliv věc na předmět, na prostoročasový útvar, a tak ji podrobit regulovatelnosti na základě přírodních zákonitostí, je zároveň *uskočením* věci samé z našeho zřetele. A *fenomenologii* tohoto úskoku a uskočení je Husserlova kritika moderního objektivismu. Nejde nám tedy o žádné škrtnutí vědy, chceme pouze s Husserlem popisovat, co je viditelné v horizontu (přírodo)vědy a co se děje s lidstvím ve světě vyloženém skrze tento horizont.

Tak nám Husserlova fenomenologie dovoluje promyslet *možnost osvobodit se od svobody zpředměťňovat*, s níž celý náš novověký svět a život stojí a padá. Zpředměťňující vědění má ve všech svých podobách logicistického, technologického, ekonomického, psychologického, sociologického, pedagogického vědění²³ úlohu ovládnutí a kontroly v jednom. Toto ovládnutí a kontrola je smyslem technologického vědění, nikoliv vědění samo. Proti tomu Edmund Husserl vyzdvihuje znovu nárok vědění samého, před všemi konstrukcemi: „Evidentní danosti jsou trpělivé, nechávají teorie, aby o nich říkaly vše možné, ale zůstávají tím, čím jsou.“²⁴ V tomto smyslu je nám třeba trpělivosti (*Geduld*) nechat (*lassen*) zpředměťňující vědění jemu samotnému, abychom mohli zůstat sebou samými. Snad naše doba opravdu trpí slepotou vůči

²³ Těmito podivně znějícími novotvory jako variantami různých -ismů chceme zvýraznit, že filosofie naprosto neútočí na jednotlivé vědy a vědy jako takové, a už vůbec nechce z nějaké výše obecná či *ex cathedra* vykonávat roli arbitra. Takové arbitrování by nebylo ničím jiným než nafoukaným diletantismem a ignorantstvím vůči jednotlivým vědám; filosofie útočí proti těmto „-ismům“, které označují přeskočení z příslušné vědy do jiné či její metafyzické zneužití, redukci všeho, co je, na jedinou rovinu, z níž je všechno ostatní odvozováno.

²⁴ Edmund Husserl: *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii I*, Praha: Oikúmené 2004, s. 53[41]. (Dále v hranatých závorkách uvádíme stránkování z vydání z r. 1976, podle něhož byl český překlad pořízen.) (Dále cituji jako *Ideje I*.)

idejím,²⁵ jak to vyjadřuje Husserl. Ale, můžeme rozvinout jeho myšlenku, ideje jsou trpělivé, v tom totiž smyslu, že žádná skutečnost, žádné tvrzení je nemůže ani potvrdit, ani popřít. To je třeba brát v úvahu, též pokud jde o náš problém výchovy a vzdělávání: *je-li* něco výchovou a vzděláváním, musí to naslouchat jejich ideji, pokud nikoliv, není to ani výchovou a vzděláváním. Nechceme v tomto smyslu ani fušovat do řemesla didaktikům a teoretikům pedagogiky ani žádnému jinému speciálnímu vědci. Držíme se v tom ohledu jako filosofové přiznaného neobornictví. Chceme se skrze interpretaci některých Husserlových textů filosoficky zamyslet nad tím, co musí řídit souvislost, které říkáme *výchova a vzdělání*.

Abychom se vyhnuli možným nedorozuměním, zvýrazňujeme: nejde nám zde o nějakou povýšenou kritiku vědy a jednotlivých speciálních věd. Budeme se snažit ukázat, že a v jakém smyslu Husserlovi nejde právě o nic jiného než o *přísnou* vědu.²⁶ Husserlova fenomenologie, ať už ji chápeme jako překonanou či nikoliv, je pro nás svědectvím o životnosti vědy, životnosti úsilí o *universitas* věd, pokud totiž všechny usilují o vědění, a tedy jsou schopny dotázat též smysl *universitas*.²⁷ Stejně tak nám nejde o kritiku speciálních oborů z nějakého nadoblačna fenomenologie či filosofie. To by bylo nejen nehoráznou *hybris*, ale především by šlo o zpronevěření se ideji filosofie a fenomenologie samotné. Jít k věcem samým znamená fenomenologicky vždycky znovu vyjít z danosti věci, ne přeskakovat tuto danost z nějakých obecných pojmů a stanovisek a tato stanoviska chtít zajišťovat.

Ale tak jako bychom považovali vměšování se do speciálních věd za nehorázné, stejně tak považujeme za nehorázné opačné

²⁵ Ibid.

²⁶ Srov.: „Naše doba chce věřit jen v ‚reality‘. Čili její nejsilnější realitou je věda, a tak filosofická věda je tím, co naše doba potřebuje ze všeho nejvíce.“ Edmund Husserl: *Filosofie jako přísná věda*, Praha: Togga 2013, s. 71[60]. (Budeme pracovat s překladem Aleše Nováka a po jeho vzoru udáváme v hranatých závorkách též stránkování podle 25. svazku řady *Husserliana*: Edmund Husserl: *Aufsätze und Vorträge: 1911–1921*, Dordrecht: Nijhoff 1987.)

²⁷ To, o co jde Husserlovi, je „konstituce nadčasové *universitas* přísných věd“. Ibid., s. 61[52].

vměšování speciálních věd do oblasti filosofie. Nejde nám tedy zde o kritiku vědy odněkud zvnějšku, ale jen a pouze o kritiku *scientismu* v intencích Husserlových. O kritiku scientismu jako jistého typu světonázoru, který dělá z vědy a vědění zlaté tele a orákulum moudrosti,²⁸ aniž by zároveň stál v živém úsilí o vědění. Ale též nám jde o kritiku prodloužení tohoto typu scientismu v jeho zpětném přesazení do sebevýkladu věd samotných, pokud totiž nějaká speciální věda nebo celý soubor speciálních věd by si kladl nárok na to, vysvětlovat smysl člověka a světa. Takový nárok by byl zcestný a je mimo sféru vědění speciálních věd. Tento nárok je ale obsažen ve výše jmenovaných „-ismech“ a stojí a padá s předpokladem, že buď z nějaké speciální vědy lze získat vědění o člověku a světě, nebo že toho lze dosáhnout sestavením všech speciálních věd do jednoho systému. A pokud patří k situaci výchovy a vzdělávání též neobejitelně dotázání jejího smyslu, může být Husserlova fenomenologie se svou snahou o vyjasnění smyslu vědění důležitým příspěvkem též pro porozumění této situaci.²⁹

Budeme se ještě mnoho zabývat tím, že fenomenologická redukce nespočívá ve škrtnutí předpokladů, v logické negaci, stejně tak jako výchova nemůže spočívat ve škrtnutí jednoho systému předsudků a jeho nahrazení systémem jiných. V tomto smyslu též nejde Husserlovi, a ve spolufilosofování s ním ani nám, o nějaké škrtnutí moderních speciálních věd, ale o vyjasnění jejich smyslu.³⁰ Mluvíme-li s Husserlem o horizontu „ovládnutí přírody a člověka“, nejde nám zde o žádné moralizování ani ideologizování *ex cathedra*, ve kterém člověk pro trám v oku přehlíží sám „sebe“. Jde

²⁸ Tak varuje Husserl před „novověkou filosofií světonázoru“ (*Weltanschauungsphilosophie der Neuzeit*), která chápe speciální vědy jako „pokladnice objektivní pravdy“. *Ibid.*, s. 56[47].

²⁹ Též Jan Patočka zdůrazňuje v Husserlových šlépějích tento problém: „Moderní věda, hlavně přírodověda, je metafyzická tam, kde se neptá po způsobu bytí svých předmětů, kde prostě klade jejich realitu bez vyšetření smyslu této reality; to znamená, že metafyzika ve své přírodovědecké verzi ignoruje problém smyslu vůbec.“ Jan Patočka: *Přirozený svět jako filosofický problém*, Praha: Československý spisovatel 1992, s. 171.

³⁰ Husserl mluví o *Klärungsbedürftigkeit*. Srov. E. Husserl: *Ideen III*, s. 96.

nám o vyjasnění horizontu smyslu, ve kterém sami *jsme*. Kdo toto v našem textu nechce vidět, tomu ovšem jeho nechtění nechceme brát. Filosofie buď je laskavým, ne proti sobě, ale k věci samé směřujícím třením posudků o sebe,³¹ nebo není vůbec. Buď má v sobě vážnost počátku (*Ernst des Anfangs*),³² přísnost podstatné nutnosti, nebo už předem skončila v podobě zajišťování a sebezajišťování svých pozic, tj. předsudků. Bez tohoto dbání ideje filosofie máme snad mnoho skutečných filosofii, ale žádnou nutnou filosofii.³³

Domníváme se tedy, že můžeme požadovat, aby náš pokus o využití Husserlovy fenomenologie a jeho kritiky objektivismu nebyl považován za nějaké odmítnutí speciálních věd. Bylo by to totéž jako obviňovat Komenského, že odmítá pekaře a malíře, říká-li, že mu v jeho *Didaktice* nešlo o „didaktiku umění pekařského nebo malířského nebo mluvnického nebo logického nebo jiné částky z věcí hodných poznání, nýbrž didaktiku života“.³⁴ Jde nám o již zmíněnou *universitas* věd. A v duchu této *universitas* chceme přizvat kolegy k sebezamyšlení nad předpoklady a před-sudky, které fungují také v nás a v horizontu našeho způsobu bytí a předem souzení o tom, co to znamená vědět.

Já sám jsem vyrostl myšlenkově především z české tradice filosofie výchovy, vycházející především z Jana Patočky, Jaroslavy Peškové a Radima Palouše. Jako žák profesorky Anny Hogenové jsem v rámci doktorského studia pracoval na tématu filosofie výchovy Jaroslavy Peškové.³⁵ Byla to právě Anna Hogenová, kdo mě skrze své přednášky přivedl k intenzivnímu, již nejméně desetiletí trvajícimu zájmu o Husserlovu fenomenologii. A i mé nynější působení na Katedře občanské výchovy a filosofie je vedeno ve

³¹ Platón: *Listy*, Praha: Jan Laichter 1945, s. 62.

³² Srov. E. Husserl: *Ideen III*, s. 161.

³³ Tak interpretujeme Husserlovo dictum o setkávání filosofů na filosofických kongresech, na nichž se nesetkává žádná filosofie. Srov. Edmund Husserl: *Karteziánské meditace*, Praha: Svoboda-Libertas 1993, s. 11.

³⁴ Jan Amos Komenský: *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*, II, Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1960, s. 385.

³⁵ David Rybák: *Disertační práce na téma Filosofie Jaroslavy Peškové*, PedF UK, Praha 2010.

svých zájmech snahou o hlubší porozumění problematice výchovy a vzdělávání sestupem k jejím filosofickým zdrojům. Tento můj filosofický a obecně teoretický zájem tedy spoluurčil též výběr tématu této knihy z živých problémů, do nichž jsme situováni. V tomto smyslu mi zde jde o sestup ke zdroji fenomenologie, k fenomenologii Husserlově, z níž čerpá – ať jakkoliv zprostředkovane – též všechna další fenomenologická tradice, včetně české linie filosofie výchovy. A zároveň jsem si při provádění tohoto sestupu stále více ujasňoval, že právě u Husserla nalézáme specifický a živoucí sebevýklad filosofie a její tradice v neobvyklé čistotě a konsekvenzi, a to v provedení ideje apodiktické evidence a z jejího nároku vybudované ideje lidství.

Děkuji své učitelce, profesorce Anně Hogenové, která mi ukázala, že k filosofii s podstatnou nutností patří, že je živoucím a (*apodikticky*) bytostným účastenstvím na počátkování, a že filosofie vyprázdněná v pouhou „kuchařku“ filosofických systémů je jenom stínem filosofie.

Moje veliké díky patří docentu Aleši Novákovi za jeho věcné připomínky a za to, že mi laskavě pomohl dodat knížce to, co bylo potřebné.

A v neposlední řadě chci poděkovat docentu Jaroslavu Koťovi, který stál u prapočátků tohoto textu a který mi ukázal, že k textu patří též jeho čtenáři.